

Národný hrdina a politika. Štefánik medzi čechoslovakizmom a autonomizmom

Peter Macho, Historický ústav SAV Bratislava, Peter.Macho@savba.sk

MACHO, Peter. National hero and politics. Stefanik between czechoslovakism and autonomism. Individual and Society, 2004, Vol. 7, No. 3.

This post is far from exhausted by the issue of the relationship between the phenomenon of national hero and politics in the interwar period. Perhaps the most space I have devoted Ludak politics, because in this case the manipulation of symbols appears to be more pronounced. More detailed analysis in the future will show how this relationship developed at the local and regional level, as if at all the proclaimed ideal Stefanik as a uniting symbol manifested in everyday life. In this context, the research will seek to answer the question whether, in the urban community of political subjects participated in a joint celebration of Stefanik on May 4 or preferred and organize their own celebrations.

Stefanik. Czechoslovakism. Autonomism. Politics.

Štúdiá vychádza z výskumov autora realizovaných v rámci grantového projektu VEGA č. 2/1121/21: „Slovensko a rozpad habsburskej monarchie“ a v rámci projektu Centra excelentnosti SAV „Kolektívne identity v moderných spoločnostiach. Región strednej Európy. Procesy konštruovania, reprodukcie a transformácie kolektívnych kategórií a identít“. Je modifikovanou, z hľadiska niektorých aspektov rozšírenou verziou štúdie MACHO, P.: Štefánik ako mýtus a symbol v historickom vývoji. In: Slovenský národopis, roč. 49, 3/2001, s. 314 - 327.

Súčasná sociológia definuje hrdinu ako jedinca, ktorý vykonal významné odvážne činy, väčšinou s nasadením vlastného života, a preto je prezentovaný ako vzor chovania a správania sa. Z hľadiska väzby medzi politikou a hrdinom je relevantná myšlienka, že každá spoločnosť i každá ideológia ašpirujúca na hromadnú akceptáciu a najmä tá, ktorá má štátotvorné ambície, potrebuje hrdinov ako vzory správania sa. Ideálne typy hrdinov sa opierajú o reálnych ľudí a ich činy, sú však dotvárané v mýtotvornom procese. Nedostatok hrdinov v rovine vzoru i napodobnenia býva pokladaný za príznak úpadku sociálnej integrity a životaschopnosti spoločnosti.^[1]

Ak chceme uvažovať o vzťahu medzi politikou a národným hrdinom, teda aj o konkrétnom vzťahu medzi slovenskou politikou a Štefánikom ako národným hrdinom, mali by sme si uvedomiť minimálne tieto tri tézy:

1/ **národný hrdina nie je konkrétna fyzická osoba:** jednotlivci alebo sociálne skupiny sa spravidla neidentifikujú s konkrétnou fyzickou žijúcou osobou, ale s jej obrazom, konštruktom, ktorý je výsledným produktom spolupôsobenia množstva vplyvov a faktorov. Zjednodušene môžeme povedať, že ide o obraz, ktorý vyprodukovala nielen historiografia, ale aj publicistika, umelecká literatúra, film, školské učebnice, prípadne rodinná či iná tradícia. Neraz ide o protikladné, konkurenčné, navzájom sa rivalizujúce obrazy;

2/ **národný hrdina je interkonfesionálny konsenzuálny konštrukt:** v slovenskom prostredí, pre ktoré je charakteristická konfesionálna dualita, má tento charakter najmä novodobý národný hrdina, reálne žijúci v 19. a 20. storočí. Uvedený princíp však platí aj pre postavy stredovekej histórie. Celkovo teda možno povedať, že slovenský národný hrdina je spoločne zdieľanou predstavou, ktorá prestupuje konfesionálnu hranicu, v našom prípade hranicu protestantsko-katolícku;

3/ **národný hrdina je súčasťou historickej pamäte:** je špecifickým miestom pamäte (*lieu de mémoire*) v zmysle koncepcie Pierra Noru, a to tak oficiálnej ako aj neoficiálnej. Moderná politika založená okrem iného na emocionálnom ovplyvňovaní nás manipuluje s historickou pamäťou. Jednotlivé segmenty a zložky tejto pamäte, konkrétne teda aj obraz toho-ktorého národného hrdinu, využíva ako vlastné politické a propagandistické nástroje. V tomto zmysle sa jednotlivé politické tábory a politické strany veľmi často štylizujú do polohy pravých nasledovníkov či obhajcov odkazu národného hrdinu, usilujú sa presadiť svoj obraz tohto hrdinu a dosiahnuť jeho celospoločenskú akceptabilitu. Keďže pokus o takýto interpretačný monopol spravidla naráža v (časti) spoločnosti na kritiku, odmietnutie a odpor, politika sa „maskuje“ a svoju stranícko-ideologickú manipuláciu s národným hrdinom prezentuje ako celonárodný, celospoločenský záujem.

Treba pritom zdôrazniť, že politická a ideologická inštrumentalizácia historickej pamäti – a v rámci nej aj obrazu národného hrdinu – predstavuje štandardný postup v rámci politického života, politických zápasov a konfliktov.

* * *

Vavro Šrobár roku 1920 upozornil na to, že „*národ slovenský nepestoval dosiaľ kultus hrdinov a preto musíme sa postarať o to, aby sme si tento kultus hrdinov národa slovenského stvorili*“. Vzápätí zdôraznil: „*Majme vždy pred očami príklad Milana Štefánika, ktorý zomrel za všetkých Slovákov bez rozdielov politických, triednych aj náboženských. Tu pri mohyle Milana Štefánika sme všetci Slovákmi a musíme ako takí ísť za jeho príkladom.*“ [2]

Šrobárom vyslovená myšlienka nekorešpondovala v plnej miere s realitou. Slováci predsa uctievali svojich hrdinov aj pred rokom 1918. Podstatný rozdiel medzi predprevratovou a poprevratovou situáciou spočíval v tom, že do roku 1918 sa tak dialo na neoficiálnej platforme, pričom tento kult zasahoval pomerne úzky okruh slovenskej populácie. Vznik republiky teda umožnil masové pestovanie hrdinského kultu, ktoré vyvrcholilo práve v obraze Milana Rastislava Štefánika ako najvýznamnejšieho národného hrdinu-bojovníka. Ten mal ako symbol posilniť integritu národného spoločenstva, ktoré však paradoxne vchlo do vírov neúprosných politických zápasov a konfliktov. Bolo len otázkou času, kedy začnú jednotlivé politické zoskupenia a strany natahovať Štefánika „*na prokrustovo lôžko vlastnej ideológie, či vlastného politického názoru*“ [3], aby sa ním zaštitili.

* * *

Vo víre straníckych a politických zápasov sa Štefánikovo meno ocitlo už roku 1922. Na Slovensku vtedy prepukol škandál okolo Hlinkovho výroku publikovaného v **Slováku**, ktorý pôvodne odznel na ľudáckom zhromaždení v Krupine. Provládna tlač ho interpretovala ako urážku Štefánikovej pamiatky. [4] Škandál odhalil, že na Slovensku existujú súčasne, paralelne vedľa seba, najmenej dve reflexie Štefánika. Ľudácke perá vykresľovali Štefánika ako slovenského národného hrdinu, ako bojovníka za autonómiu Slovenska. Na druhej strane stál Štefánik v interpretácii stúpcov československej národnej jednoty. Jeho osobný pobočník a dôverný priateľ Ferdinand Písecký napísal: „*(...) Štefánik bol rozhodným hlásateľom najužšieho zväzku obidvoch vetví československého národa. Je to nutné zdôrazniť, keďže ľudia spojujúci sa so včerajšími katy slovenského ľudu [5] majú smelosť tvrdiť, že Štefánik bol tiež jeden z nich, že by dnes stál v tábore autonomistov, v tábore nepriateľov všeho českého. Nie, sto ráz nie. Štefánikova formula československého pomeru zneje: Česi sú Slováci, bývajúci v Čechách a na Morave, Slováci sú Česi bývajúci na Slovensku.*“ [6]

V konečnom dôsledku stáli teda proti sebe Štefánik-Slovák a Štefánik-Čechoslovák ako dva apriórne protikladné, navzájom sa vylučujúce obrazy, hoci v skutočnosti v Štefánikovej identite vzájomný pomer medzi slovenskou a československou identitou nemal konfliktnú povahu. Do tejto polohy ho zatlačala práve politická inštrumentalizácia jednotlivých politických subjektov, táborov či konkrétnych politicky exponovaných osobností.

Manipulácia s prisudzovanou identitou smerovala k tomu, aby sa širokej verejnosti vsugerovala predstava, že tá alebo oná identita automaticky implikuje konkrétny politický postoj národného hrdinu: jednoducho,

s výlučne chápanou slovenskou identitou sa Štefánikovi imputovala autonomistická politická orientácia, v prípade československej identity sa dokazovalo, že Štefánik bol presvedčený centralista. Pochopiteľne sa na to dodatočne hľadali argumenty z jeho života, každý Štefánikov výrok podporujúci to alebo ono politické stanovisko mal v politickom súboji medzi príslušníkmi obidvoch táborov cenu zlata. Je len pochopiteľné, že v tomto súboji sa neprihliadalo na kontext. Nešlo pochopiteľne o samoučelnú záležitosť. Očakávalo sa, že Štefánik v posmrtnej úlohe národného hrdinu, t. j. v úlohe záväzného sociálneho vzoru, ktorý má nasledovať každý občan a uvedomelý Slováč, bude ovplyvňovať obyvateľov Slovenska ako občanov a voličov.

Uvedené základné polohy vnímania Štefánika ako Slováka (rozumej: slovenského národovca/nacionalistu) a ako Čechoslováka (rozumej: čechoslovakistu) existujú dodnes. V medzivojnovom období sa na ne navrstvujú, takpovediac nabaľujú ďalšie predstavy: na jednej strane k nim patrí základná predstava hrdinu-bojovníka, na strane druhej predstava hrdinu-obete, teda mučeníka. Existujú paralelne, vedľa seba, niekedy sa môžu aj prelínať. Aj keď v tomto smere nemožno jednoznačne absolutizovať, na základe doterajšieho výskumu a štúdia k danej problematike si dovoľm konštatovať, že v čechoslovakistickom tábore prevládala, resp. oficiálne bola podporovaná a preferovaná predstava Štefánika ako hrdinu-bojovníka, zatiaľ čo v autonomistickom, konkrétne najmä v ľudáckom tábore dominoval obraz Štefánika-mučeníka.

Nemožno jednoznačne stanoviť intenzitu identifikovania sa so Štefánikom podľa stranícko-politického kľúča. Ak sa však pozrieme na stranícku tlač, potom z hľadiska kvantitatívneho asi najviac miesta a pozornosti venovali Štefánikovi a jeho pamiatke každoročne v dňoch okolo 4. mája (ale aj inokedy) **Národné noviny** a agrárnický **Slovenský denník**. Ľudácky **Slovák** za nimi evidentne zaostával, hoci sa vydával za najslovenskejšie noviny. V medzivojnovom období sa niekoľkokrát zachoval voči Štefánikovej pamiatke vyslovene ignorantským spôsobom. V skutočnosti teda občasný halasné hlásenie sa ľudákov k Štefánikovi malo skôr účelový charakter a neraz sa nieslo v znamení vytĺkania politického kapitálu. Samozrejme, to nevyklučuje, že konkrétni sympatizanti ľudovej strany, ale aj mnohí jej členovia či funkcionári prechovávali intímny a pietny vzťah k Štefánikovi.

* * *

Keď sa v júli 1934 v rámci celoštátnej konferencie mladých učiteľov uskutočnil zájazd účastníkov do Turčianskeho Sv. Martina, na pôde martinskej sokolovne predniesol svoju prednášku minister spravodlivosti a exponent čechoslovakizmu Ivan Dérer. Okrem iného v nej ocenil význam martinskej národoveckej tradície, čo s uznaním kvitovala práve národnárska tlač. Dérer však rozvíril hladinu verejnej mienky, keď vyslovil nasledujúce myšlienky: „*V Uhorsku rapidne približoval sa agresívny vyhladzovací nápor storočnej maďarizácie (...). Zachovanie vyučovania v materinskej reči aspoň náboženstva na ľudových školách, bolo v tých dobách skoro nedosiahateľnou politickou požiadavkou. Výkrik slovenského poslanca, vyslovujúci požiadavok zriadenia aspoň jedného slovenského gymnázia, odmenený bol divokým rehotom celej snemovne a vyhrážkou obesenia smelého žiadateľa. Ale i na slovenskej strane vyjadroval tento výkrik viacej len rezignovaného idealistického utopizmu, ako pravej viery v možnosť jeho uskutočnenia. Keď v čistoslovenskej župe Liptovskej slovenskí členovia stoličného výboru navrhovali, aby im podľa platného zákona umožnené bolo používanie ich materčiny, vtedy sa uplatnenie tohoto prirodzeného a i v zákone zabezpečeného práva slovenského, zdalo ešte i tak vynikajúcemu členovi slovenskej národnej spoločnosti, akým bol už v tých dobách Andrej Hlinka, tak utopistický a nereálny, že sa zdržal hlasovania s výslovnou poznámkou »nem szavazom« (nehlasujem). Tento ružomerský prípad najjasnejšie ilustruje, jak minimálne, jak malicherné, jak ani nie už reálne, ale podreálne boli konkrétne politické požiadavky mnohých národne zmýšľajúcich Slovákov a predsa maďarský režim odmeňoval tieto minimálne požiadavky prenasledovaním slovenských ľudí (...)*” [7]

Ako vidno z celkového kontextu, Dérerova pasáž o Hlinkovi nesmerovala k diskreditácii osoby ľudáckeho vodcu. V rámci prednášky má A. Hlinka vcelku okrajovú, epizodickú úlohu: príbeh o hlasovaní v liptovskom župnom výbore má len ilustratívny charakter. Dérer však práve vyťahnutím tejto polozabudnutej epizódy zo života A. Hlinku nechtiac pichol do osieho hniezda. Redakcia **Národných novín** konštatovala, že ide o obyčajnú vymysleninu a zlomyseľnú lož: „*Bolo by dobré, keby Dérer uviedol faktá o tomto údajnom prejave Hlinkovom. My tak vieme, že Hlinka choval sa v stoličnom zastupiteľstve statočne, čestne a hrdinsky a bojoval za práva slovenčiny na každom kroku.*” [8]

Dérer tak skutočne urobil. Poslal redakcii list s vysvetlením, [9] v ktorom paradoxne citoval práve **Národné noviny**, konkrétne text spred tridsiatichdvoch rokov, informujúci o priebehu hlasovania na liptovskom župnom výbore. [10] Primerane tým strápnil redakciu **Národných novín**, ktorá svoje obvinenia na Dérerovu adresu dodatočne ospravedlňovala vyhlásením, že „(...) my sme našu poznámku

čerpali z osvedčenia časopisu »Slovák«, ktorý autenticky poprel, že by Andrej Hlinka bol povedal tento výrok (...).“ [11]

Keď sa začali prípravy na vydanie dvojzväzkového spomienkového diela o Štefánikovi, ktoré malo vydať pražské vydavateľstvo Leopolda Mazáča, redakcia oslovila mnoho osobností, aby do neho prispeli. Viacerí potenciálni prispievatelia však mali problém s napísaním takéhoto príspevku a svoje dojmy vyjadrili v korešpondencii. Bývalý ruský legionár Mikuláš Gacek sa v tejto súvislosti v liste Jánovi Smrekovi napríklad zmieňoval: „Rozmýšľal som o tom napísať: *Generál Štefánik na Sibíri... Aj by som mal o tom svoju predstavu, bolo by o čom písať. Ale keď je to vec úžasne delikátna. Pravdy sa musíme pridržať, ale nechceli by sme nejakou narážkou, azda i mimovoľnou a nie celkom overenou a odôvodnenou, ublížiť pamiatke Štefánikovej! Lebo táto jeho cesta, ako o nej myslím, je vari najtragickejšia jeho cesta na svete. A my, Slováci, máme na ňu len trpké spomienky. Tak bolo dosť v značnej miere i s ostatnými legionármi, ale my nadovšetko...*“ [12]

V ďalšom zo svojich listov J. Smrekovi Gacek napísal: „Priznám sa ti: zo zamýšľaného článku som mal so tri strany hotové, ale – roztrhal som... Nevládzem! Stále mi len tak vychodilo, že Štefánika sme my, Slováci, dobre nepochopili alebo nechápal on nás. Bolo to tam, na Sibíri, akési veľké nedorozumenie. Kedykoľvek na tie časy pomyslíme, – stará, bolavá, nezacelená rana sa rozjatrí. Ešte ani dnes nemôžeme o veci hovoriť bez mocného citového vzrušenia...

Neviem, či je aj toto nie príčina (...), že ti príspevky o Štefánikovi neposielajú Daxner, ani Oríšek, najpovolanejší ľudia. Žeby im štylistické starosti robili ťažkosťi?! Pochybujem. Obidvaja majú jazyk dobre podrezaný.“ [13]

Celkové rozčarovanie zo Štefánika, ktoré M. Gacek spomína, súviselo s jeho konkrétnymi krokmi na Sibíri. Množstvo legionárov ich vnímalo ako diktátorské rozhodnutia. [14] Ak však Gacek pripomína, že najtrpkejšie spomienky na Štefánika majú práve legionári-Slováci, je zrejmé, že mal na mysli incident ohľadne používania slovenčiny vo vojsku. Generál Štefánik totiž svojím ministerským ustanovením určil ako oficiálny úradný jazyk československej armády češtinu, na čo reagovali práve legionári-Slováci. Martin Oríšek, predstaviteľ slovenského oddelenia Odbočky Československej národnej rady v Rusku, mu v decembri 1918 predložil memorandum týkajúce sa rovnoprávneho používania slovenčiny. Štefánik ho však vyhodil; z jeho pohľadu išlo o vyvolávanie konfliktov a narušanie jednoty legionárskeho vojska. Dôležitejšia bola pre neho otázka, ako dostať légie v poriadku zo Sibíri do vlasti a ako zabezpečiť, aby sa vnútorný rozklad, narušená disciplína a znížená bojaskopnosť vojenských jednotiek v atmosfére bolševickej revolúcie ešte viac neprehĺbili. Samozrejme, nemožno tvrdiť, že spomínaná epizóda týkajúca sa vzťahu medzi Štefánikom a slovenčinou v légiiach by bola v medzivojnovom období úplne neznáma, celkom utajená. [15] Neocitla sa však v epicentre verejného diania.

Legionárov-Slovákov, ktorí sa v duchu národoveckej tradície identifikovali so slovenčinou ako so základným symbolom národa, Štefánikova reakcia musela nielen zaskočiť, ale aj traumatizovať. Keďže sa však Štefánik po svojej smrti dostal na čelné miesto slovenského národného panteónu ako národný hrdina prvej veľkosti, nechceli relativizovať či priamo spochybníť jeho význam ako celonárodného symbolu. Obraz Štefánika ako národného hrdinu bol totiž konštruovaný v priamej nadväznosti na národovecký diskurz 19. storočia. A v ňom mala obrana spisovnej slovenčiny centrálné miesto. Pojem národovca spľýval s pojmom obrancu, obhajcu slovenčiny ako základného symbolu a základnej hodnoty slovenského nacionalizmu.

Pravdepodobne to bol jeden z dôvodov, prečo viacerí z oslovených potenciálnych autorov (napr. aj Gacek) napokon svoje príspevky v spomienkovej knihe o Štefánikovi nepublikovali. Klamať, resp. mystifikovať verejnosť nechceli. Rovnako však nechceli vypovedať (celú) pravdu, presnejšie povedané svoju verziu pravdy o Štefánikovi, ktorá mohla nabúrať petrifikovaný obraz národného hrdinu s nepredvídateľným dopadom na celú spoločnosť. To, čo v ich individuálnej historickej pamäti ležalo ako traumatizujúca spomienka a zároveň kľúč k ich vlastnej dileme, resp. k ambivalentnému postojovi voči Štefánikovi ako reálnej osobnosti na jednej strane a voči Štefánikovi ako symbolu na strane druhej, sa teda v konečnom dôsledku nepremietlo do kolektívnej historickej pamäti.

Týmto mlčaním, nevy povedaním svojej pravdy však vlastne umožnili upevnenie ideologického konštruktú, podľa ktorého je Andrej Hlinka verným nástupcom Milana Rastislava Štefánika, nástupcom, ktorý napĺňa Štefánikov odkaz: „*Že vraj Hlinka potupil pamiatku Štefánika?*“ – kladie denník **Slovák** v onom roku 1922 svojim čitateľom sugestívnu otázku a vzápätí na ňu aj odpovedá: „*Hlinka, ktorý kráča v šlapajoch veľkého Štefánika, ktorý drží prápor tej slovenčiny, ktorý predčasná smrť vykrútila z ruky mladého generála?!*“ [16]

Podobne vyznieva iný komentár **Slováka** z tohto obdobia: „*Budúce pokolenia, ktoré postavia Hlinku do jednej posvätnej čiary s generálom Štefánikom, nebudú sa môcť dosť prenadiviť, ako podle sa proti Hlinkovi a jeho stúpencom bojovalo.*“

Všimnime si túto argumentáciu: Hlinka drží zástavu slovenčiny, ktorú zdedil po Štefánikovi. Uvedený propagandistický slogan či skôr propagandistický obraz smeroval k vytvoreniu „*posvätnej čiary*“ medzi Štefánikom a Hlinkom. Nebola výsledkom vnímania budúcich pokolení, ale horúcej politickej súčasnosti. Zárodok tejto väzby medzi mŕtvym Štefánikom, Štefánikom-symbolom a Hlinkom-politikom (ktorý sa stal symbolom už počas svojho života) sa utvárali veľmi skoro. Po uväznení Hlinku v októbri 1919 zorganizovali ružomerskí gymnazisti protestný štrajk, pričom po meste rozširovali letáky. Obyvateľstvo si mohlo prečítať, že „*jeden veľký syn slovenského národa, generál M. R. Štefánik, 4. mája 1919 zišiel so sveta pri Vajnoroch, druhý veľký syn národa Andrej Hlinka nesmie zomrieť, ale musí žiť. Ak už zomrel, jeho krv ideme pomstiť až do krajnosti.*“^[17]

Hlinka i Štefánik teda počas svojho života urobili aj také kroky, ktoré sa vymykajú z rámca tradičnej predstavy o slovenskom národovcovi. Hlinka v roku 1902, Štefánik v roku 1918. Podráždené reakcie autonomistov na Dérerovu zmienku o Hlinkovom spôsobe boja za práva slovenčiny ako aj následné politické zatĺkanie tejto nepríjemnej záležitosti, ktorá hrozila prerásť v aféru, potenciálne ohrozujúcu kredit a prestíž nielen A. Hlinku, ale aj celej ľudovej strany, v mnohom napovedajú o možnom vývoji v prípade otvorenia tejto otázky u Štefánika.

Retušovanie Hlinkovho i Štefánikovho životopisu, resp. ich obrazu ako „*bezúhonných*“ národovcov bez jediného chybného kroku či omylu malo za následok posilnenie ilúzie o kompatibilnosti Štefánika-symbolu a Hlinku-politika-(symbolu) v nacionalistickom diskurze medzivojnového obdobia.

Štefánik teda plnil úlohu legitimizačného nástroja ľudáckej politiky. Je príznačné, že keď sa HSLS dostala definitívne k moci, tento spôsob legitimizácie už nepokladala za potrebný. Prejavilo sa to okrem iného v okázalom ignorovaní Štefánikových zásluh pri otváraní autonómneho snemu, ale aj v tom, že delegácia snemu navštívila Ružomberok a položila vence na Hlinkov hrob, zatiaľ čo Bradlo obišla.

* * *

Tento príspevok ani zďaleka nevyčerpáva problematiku vzťahu medzi fenoménom národného hrdinu a politikou v medzivojnovom období. Azda najviac priestoru som venoval ľudáckej politike, pretože v tomto prípade sa manipulácia so symbolom javí ako najmarkantnejšia. Podrobnejšie analýzy v budúcnosti ukážu, ako sa tento vzťah vyvíjal na lokálnej a regionálnej úrovni, ako a či vôbec sa proklamovaný ideál Štefánika ako zjednocujúceho symbolu prejavoval v každodennom živote. V tejto súvislosti bude výskum hľadať odpoveď na otázku, či v rámci mestského spoločenstva jednotlivé politické subjekty participovali na spoločných Štefánikových oslavách 4. mája alebo preferovali a organizovali svoje vlastné oslavy.

Zaujímavé výsledky môže priniesť napríklad komparácia ľudáckej a národnárskej exploatacie tohto symbolu: z hľadiska štátoprávnych koncepcií išlo o príbuzné strany, ale napríklad z hľadiska konfesijného zázemia členskej základne, elektorátu a v neposlednom rade aj z hľadiska formovania tradícií, vykazovali tieto dve strany predsa len viaceré odlišnosti. Bádateľia však môžu svoj výskum zamerať napríklad aj na otázku, aký bol/je vzťah medzi jednotlivými ideológiami (konzervativizmus, liberalizmus, socializmus atď.) a týmto fenoménom. Povojnový súboj medzi Demokratickou stranou a komunistami sa prenášal aj do symbolickej roviny. Politická inštrumentalizácia Štefánika slúžila nielen na mobilizáciu sympatizantov tej-ktorej politickej strany, jej potenciálnych voličov. Rovnako sa využívala aj na ostrakizáciu a diskreditáciu politického súpera - v tomto prípade komunistov, ktorí Štefánika ako národný symbol odmietali.^[18] V tejto súvislosti zostáva otvorená práve problematika ľavicových strán k fenoménu Štefánika ako národného hrdinu a symbolu.

Vzťah medzi politikou a národným hrdinom, resp. symbolom tohto druhu sa účelovo pestuje aj v súčasnosti. Na ilustráciu možno uviesť „*exploatačný*“ pokus súčasného politického subjektu: „*Politickým a ideovým lídrom Aliancie nového občana (ANO) je v mnohom Milan Rastislav Štefánik, ktorého 82. výročie úmrtia sme si včera pripomenuli. Tak ako členovia prípravného výboru ANO, ani on nikdy predtým neuvažoval, že pôjde do politiky. Napriek tomu, či azda preto, sa stal jedným z najväčších svetových politikov začiatku 20. storočia.*“^[19]

Odhliadnuc od skutočnosti, že Štefánik sa v politike nikdy neangažoval - to iba autor citovaného článku si pletie diplomáciu s politikou - predstavuje konštrukt, v ktorom Štefánik figuruje ako ideologický garant či protektor konkrétnej politickej strany (v tomto prípade ANO)^[20] zaujímavý fenomén. V dnešnom

politickom spektre tvorí uvedený spôsob exploatacie tohto symbolu, takýto navonok okázalo manifestovaný spôsob privlastnenia si Štefánika skôr ojedinelý prípad. Ostatné politické subjekty a osobnosti – ak si ho vôbec všimnú – uprednostňujú skôr jemnejšie, rafinovanejšie spôsoby umožňujúce emocionálne ovplyvňovanie slovenskej populácie. Zrejme si uvedomujú, že takéto „polopatistické“ stranícko-politické využívanie celonárodného symbolu môže naraziť na odmietavý postoj v radoch obyvateľstva, resp. aspoň jeho časti, lebo bude jednoducho vnímané ako zneužívanie.

Posuny vo vnímaní využívania a zneužívania symbolov v medzivojnovom, vojnovom, povojnovom a súčasnom období sa však môžu stať – samozrejme okrem iných javov a procesov – odrazovým mostíkom pre výskum vývoja politickej kultúry na Slovensku.

[1] Velký sociologický slovník I. Praha 1996, s. 387 (heslo: hrdina).

[2] Slovenský denník, roč. 3, č. 99, 4. mája 1920, s. 3 (zo Šrobárovho prejavu na Bradle dňa 2. mája 1920).

[3] KOVÁČ, D.: M. R. Štefánik – Slovák a Európan. In: Hronský, M. – Čaplovič, M. (Eds.): Generál dr. Milan Rastislav Štefánik – vojak a diplomat. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie v Bratislave 4. – 5. mája 1999. Bratislava 1999, s. 158 – 165 (konkrétne: s. 159).

[4] Podrobnejšie v štúdiu MACHO, P.: Štefánik ako symbol a mýtus v historickom vývoji. In: Slovenský národopis, 49, 3/2001, s. 314 – 327.

[5] Narážka na skutočnosť, že ľudová strana prijala do svojich radov aj ľudí, ktorí boli pred rokom 1918 exponentmi maďarizačného režimu, prípadne pracovali pre maďarskú iredentu (napr. Vojtech Tuka).

[6] PÍSECKÝ, F.: Za ideálom. In: Legionár, roč. 2, č. 23, 17. júna 1922, s. 3.

[7] Dérer, Ivan: O kultúrnych základoch československej jednoty. Prednáška. Kópia strojopisného textu, s. 5. Archiv Národného múzea Praha, osobný fond Ivan Dérer, III. Dílo – O kultúrnych základoch..., sign. 7/397. Text prednášky, resp. z neho vybrané pasáže publikovala aj dobová tlač (pozri nasledujúcu poznámku).

[8] Dérerova reč v Martine. In: Národné noviny, roč. 65, č. 85, 25. júla 1934, s. 1 – 2.

[9] K článku „Dérerova reč v Martine“. List Ivana Déreera redakcii NN (Milošovi Vančovi), Praha, 26. júla 1934. Archiv Národného múzea Praha, osobný fond Ivan Dérer, sign. 9/476.

[10] Išlo o článok Slovenčina v Liptove. In: NN, roč. 33, č. 60, 27. mája 1902, s. 1–2.

[11] K oprave p. ministra Déreera. In: NN, roč. 65, č. 90, 4. augusta 1934, s. 4.

[12] GACEK, Mikuláš – Jánovi Smrekovi. Dolný Kubín, 16. 1. 1937. Korešpondencia z rokov 1935 – 38. Archív literatúry a umenia, Slovenská národná knižnica Martin, sign. 180 A 5.

[13] GACEK, Mikuláš – Jánovi Smrekovi. Dolný Kubín, 13. 3. 1938. Korešpondencia z rokov 1935–38. Archív literatúry a umenia, SNK Martin, sign. 180 A 5.

[14] Podrobnejšie napr. v štúdií ŠTVRTECKÝ, Š.: Generál dr. Milan Rastislav Štefánik nas Sibíri a česko-slovenské légie. In: Generál dr. Milan Rastislav Štefánik - vojak a diplomat..., s. 69 - 86.

[15] Okrajovo sa o postoji Štefánika k problému slovenčiny vo vojsku zmieňuje Jesenský v knihe Cestou k slobode. Úryvok z nej vyšiel aj v spomínanej publikácii u Leopolda Mazáča. JESENSKÝ, J.: Kapitola o Sibíri. In: Štefánik. Kniha prvá: spomienky a postrehy. Redigovali Štefan Osuský a Bohdan Pavlů. Výkonný redaktor Ján Smrek. Praha 1938, s. 220 - 223.

[16] Martin agonisuje. In: Slovák, roč. 4, č. 105, 9. mája 1922, s. 2.

[17] Citované podľa SIDOR, K.: Andrej Hlinka (1864 - 1926). Bratislava 1934, s. 389.

[18] Podrobnejšie v štúdií MACHO, P.: Štefánik ako symbol a mýtus..., s. 322.

[19] BANÁŠ, J.: Pred 82 rokmi tragicky zahynul muž, ktorý vedel, čo chce: Generál M. R. Štefánik. In: Národná obroda, roč. 12, č. 103, 5. mája 2001. Národná obroda - Víkend. Príloha na 18. týždeň, s. 3.

[20] Tomu sa účelovo prispôsobuje aj obraz národného hrdinu-symbolu: „Milan Rastislav Štefánik je nesporne prvým a najvýznamnejším slovenským liberálom.“ Tamže, s. 3.